

VAN HEROS NAAR HYLAS

Libellen in Slovenië en Oostenrijk

13-30 juli 1997

Zaterdag 12 juli reisde bovenstaand gezelschap af naar Maribor in Noord-Slovenië voor het veertiende internationale symposium voor odonatologie (zie het verslag van Pim). De eerste dag bestond uit een excursie naar Pohorje, een middelhoog gebergte met enkele vennen. Grote beloftes waren Venwitsnuitlibel (*Leucorrhinia dubia*) en Zwarte heidelibel (*Sympetrum danae*), welke hier zeldzame bergsoorten zijn. Gelukkig voor de Nederlandse delegatie werden ook Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*), Zuidelijke bronlibel (*Cordulegaster bidentata*) en Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*) gevangen. Van laatsgenoemde soort, die net als de overige gomphiden in heel Europa vooruit lijkt te gaan, werden in de loop van het symposium meerdere larvenhuidjes gevonden langs de Drava die door Maribor stroomt. Dit is een brede rivier met bruin water en steile oevers! Bovendien werd hier vlakbij een dode Beekkrombout (*Gomphus vulgatissimus*) gevonden tegen een raam in de foyer van een hotel.

Na twee dagen van bijeenkomsten was er weer een excursiedag. Per bus werden diverse gebieden in noord-oost Slovenië aangedaan. Langs een weidebeekje konden, naast de twee beekjuffers en de twee beekminnende oeverlibellen, een laat mannetje Vogelwaterjuffer (*Coenagrion ornatum*) en twee mannetjes Zuidelijke glanslibel (*Somatochlora meridionalis*) gevangen worden. De laatste wordt tegenwoordig niet meer als een ondersoort van de Metaalglanslibel (*S. metallica*) gezien en verschilt door een geel stipje op de zijden van het borststuk en een zwart, in plaats van roodbruin, pterostigma. Er dient nog veel opgehelderd te worden over de verspreiding en de ecologische verschillen van deze twee soorten. Let in Midden-Europa (Midden-Frankrijk, Alpen, Tsjechië, Hongarije enz.) dus goed op! Ook overgangsvormen en kruisingen komen hier wellicht voor. In een nabijgelegen poel werden twee mannetjes Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) en de eerste Geelvlakglanslibellen (*Somatochlora flavomaculata*) van die dag gezien. Vervolgens werd een rijk begroeid reservoir aangedaan. Opvallend waren de grote aantallen Witpuntoeverlibellen (*Orthetrum albistylum*) en Vuurlibellen (*Crocothemis erythraea*) die hier over het met Watermoot (*Trapa natans*; in Nederland uitgestorven) bedekte waterscheerden. De brede lisdoddezoom om de plas bleek vol te hangen met exuviae, vooral veel Smaragdlibel (*Cordulia aenea*) maar ook een Tweevlek (*Epiptera bimaculata*). Tot slot werden enkele verlaten grintputten bezocht. Naast Bruine winterjuffer (*Sympecma fusca*) en Bruine korenbout (*Libellula fulva*) waren drie larven van de Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*) het onbetwiste hoogtepunt alhier. De larven vallen op door de forse rugdoorsen en hun bont gespikkelde uiterlijk. Met enkele Gaffellibellenhuidjes langs de Mura werd het dagtotaal op veertig soorten gebracht!

De laatste middag van het congres was regenachtig maar toch besloten we nog enige beken in de omgeving af te speuren. Vlak buiten de stad werd in een beek, weinig meer dan een snelstromende goot, een larvenhuidje van de Balkanbronlibel (*Cordulegaster heros*) aangetroffen. Even verderop werden er nog drie gevonden. Deze soort

werd pas in 1979 onderscheiden van de Gewone bronlibel (*Cordulegaster boltonii*) en is beperkt tot de Balkan, noordwestelijk tot het zuidoosten van Oostenrijk. Toen de zon kortstondig doorbrak werd nog even gekeken bij een kleine, heldere beek tussen bos en een maisakker, geflankt door dichte Reuzenpaardestaart (*Equisetum telmateia*) en brandnetels. Prompt vloog traag wiegend een bronlibel voorbij. Maar liefst vijf mannetjes werden gevangen en bekeken. Opvallend was dat, hoewel de overige kenmerken goed klopten voor *C. heros*, de voorste gele stippen op de middelste achterlijfssegmenten ontbraken (als bij *C. bidentata*; in menige tabel zouden we dus daarop uitgekomen zijn!).

Het aansluitende weekend werd een gebied met visvijvers bij Race bezocht. Alhier konden we ons trainen in de vluchtherkenning van de Tweevlek. De soort lijkt qua uiterlijk nog het meest op een Viervlek (*Libellula quadrimaculata*) maar houdt het achterlijf, dat van de zijkant knotsvormig is, enigszins schuin omhoog. Bovendien is het gedrag heel anders. In plaats van korte vluchtjes vanuit de oever te maken hangt hij langdurig, heen en weer patrouillerend, rond boven het water, zoals een glanslibel (Corduliidae), of jaagt hij hoog langs een bomenrand als een Paardenbijter (*Aeshna mixta*). In het tweede geval vallen de naar de voorrand geler wordende vleugels, de scherpe spitse vlekken in de achtervleugels en de uiteenstaande ahangselen op. Overigens bleken de meeste Slovenen ook weinig ervaring met de vluchtherkenning te hebben. Zij inventariseren deze soort, en veel andere soorten, vooral aan de hand van larvenhuidjes. Op de kiezelweggetjes door het gebied zaten Zwervende heidelibellen (*Sympetrum fonscolombii*). Ook werd nog een tandem Gevlekte witsnuitlibellen (*Leucorrhinia pectoralis*) meegepikt. Tot slot werd een aantal verse Kempense heidelibellen (*S. depressiusculum*) gevonden tussen lisdodde in een traag stromende, modderige sloot. De zwarte druppelvlekken langs het achterlijf waren zeer opvallend. Bovendien vonden we verschillen met de Bloedrode heidelibel (*S. sanguineum*) in de vorm van de gezichtssnor, de zwarte tekening op de onderzijde van het borststuk en een gele binnenkant van de eerste dij. Hopelijk blijkt op het Kempenweekend het nut van deze kenmerken.

Na Slovenië werden, op aanwijzingen van Gerhard Lehmann (en zonder Marcel), enkele bijzondere biotopen en soorten in Oostenrijk opgezocht. Op 22 juli stond de zeldzaamste libel van Europa, de Siberische waterjuffer (*Coenagrion hylas*), op het programma. Deze is slechts uit het Lechdal bekend en komt verder pas duizenden kilometers verderop in Siberië voor. Het biotoop is een kraakhelder, carbonaatblauw alpenmeertje dat wordt gevoed door ijskoude kwel en is omzoomd door een schitterende zeggen- en veenvegetatie. De Vuurjuffer (*Pyrrhosoma nymphula*) bleek hier bij verre de talrijkste libel te zijn. We troffen gelukkig ook ruim dertig individuen van *C. hylas*, waaronder vele tandems, aan. Ze zijn relatief groot voor een *Coenagrion* en hebben een geheel zwarte buik. Het was opvallend dat de tandems juist daar ei afzetten waar de zeggen in het water waren gelopen. Verder waren hier vrij veel Hoogveenglanslibellen aanwezig bij de kwelbeekjes die door het veen stroomden.

Een dag later hoopten we een wellicht nog meer tot de verbeelding sprekende juffer te zien. Één van diens rijkste Europese populaties bevindt zich in de Schwemm bij

Walchsee. Dit is een zeer goed ontwikkeld hoogveen van anderhalve bij een halve kilometer in een dal omgeven door lage bergen. De vegetatie was magistreuus, overal stonden Lange zonnedaauw (*Drosera anglica*) en Veenbloembies (*Scheuchzeria palustris*), welke in Nederland al bijna verdwenen zijn. Al voor het gebied te betreden viel de hoge dichtheid Geelvlekglanslibellen op. Zo'n 35 exemplaren, waaronder tien tandems, van de gezochte soort, de Dwergjuffer (*Nehalennia speciosa*), werden al gauw gevonden tussen de hoge, losse zeggen die in beendiepe putten in het veen stonden. De juffertjes, nauwelijks een vingerkootje lang, wonden hier onopvallend tussendoor. De combinatie van metaalgroen met licht blauw van deze soort kan bijzonder verfijnd worden genoemd. Er waren twee vormen van het vrouwtje aanwezig. De één met blauw zoals het mannetje (maar met een blauw, in plaats van groen, gezicht) en de ander met geel (soms zelfs oranje). Beide vormen hebben een lichter, bijna wit, pterostigma dan het mannetje. Bij het fotograferen van de juffers werden we belaagd door vingerlange Medicinale bloedzuigers, waardoor we met bebloede benen het veen weer verlieten. Verder werden twee exemplaren van de Noordse witsnuitlibel (*Leucorrhinia rubicunda*) aangetroffen, hetgeen een nieuwe van de weinige Oostenrijkse populaties zou betekenen, en werd een larvenhuidje van de Noordse glazenmaker (*Aeshna subarctica*) gevonden.

De volgende dag maakten we een klim van duizend meter per kabelbaan in de hoop op een hoogte van bijna 1600 meter twee boreo-alpiene relikten te zien (deze zijn beperkt tot arctische en alpiene gebieden). Enkele Taigaglanslibellen (*Somatochlora alpestris*) waren reeds aanwezig op een natte plek bij het eindstation. Voor de Azuurglazenmaker (*Aeshna caerulea*) werd een kleine veenput verderop bezocht. Helaas bleek de, anders talrijke, soort afwezig. Wel werd weer een huidje van *A. subarctica*, tussen vele van *A. juncea*, gevonden. Alhier verlieten Kees en Robert het gezelschap. Zes dagen later werd de plek nogmaals bezocht. Ook nu slopen er nog Venwitsnuitlibellen (*Leucorrhinia dubia*) uit en vlogen er vele Speerwaterjuffers (*Coenagrion hastulatum*) rond. De hoogte maakt dus nogal wat uit voor deze soorten die in Nederland dan allang op hun retour zijn! Ondertussen vliegen de zomersoorten ook al volop zodat bijvoorbeeld Venwitsnuitlibellen en Zwarte heidelibellen door elkaar gezien werden. Ditmaal werd een afgevlagen vrouwtje van *A. caerulea* gevangen. Deze deed door de afwezigheid van een stip achter het oog en de rechte gezichtsstreep aan *A. subarctica*, door de details van de borststuktekening en de schuin ingeplante aanhangselen aan *A. juncea* denken. Verschillend zijn echter het kleinere formaat en de ogen die elkaar maar kort raken.

Toevallig was Gerhard Lehmann, eerder door ons ingelicht over de situatie van deze populatie, deze dag op inspectie gekomen. Na van de schaarste overtuigd te zijn nam hij ons naar de Biedinger Platte. Deze plek deed nog het meest denken aan de Schieversheide bij Brunssum; door kwel gevoed veen, in een kom tussen naaldbos en heide, waaruit een beek ontstaat. Naast Hoogveenglanslibel en Beekoeverlibel (*Orthetrum coerulescens*) komen hier ook Speerwaterjuffer, Hoogveen- en Taigaglanslibel, Gewone bronlibel en Noordse glazenmaker voor. Van de laatste vonden we weer alleen exuvia. Het zoekbeeld dat wij hiervoor inmiddels hadden ontwikkeld bleek overeen te komen

met dat van Gerhard Lehmann; donkere, glanzende huidjes met "worstenpootjes" en relatief lange cerci.

Aldus besloot een succesvolle en leerzame excursie. Wij danken Gerhard Lehmann, Matjaz Bedjanic en alle andere symposiumdeelnemers voor hun interessante inzichten in de Midden-Europese libellen en hun biotopen. Op de aanstaande bijeenkomst laten wij graag de dia's van het bovenstaande zien!

K.-D. Dijkstra, Pim Edelaar, Kees Goudsmits,
Vincent Kalkman, Robert Ketelaar & Marcel Wasscher

Libellula-special over Griekenland

In navolging van het door de SIO uitgegeven 'Studies on Iberian dragonflies' wordt er op het moment gewerkt aan een bundeling artikelen over de libellenfauna van Griekenland. Deze bundeling zal door de Duitse libellenvereniging worden uitgegeven als een special van het tijdschrift 'Libellula'. Mensen met waarnemingen van libellen in Griekenland kunnen op drie verschillende bijdragen leveren:

- Bij voldoende waarnemingen kan een artikel over een deelgebied van Griekenland worden geschreven.
- Bij weinig waarnemingen die echter wel interessant zijn (bijvoorbeeld waarnemingen van zeldzame soorten) kan een korte mededeling worden geschreven.
- Voor de rest kan iedereen losse waarnemingen inleveren. Deze waarnemingen worden dan door de redactie gebundeld en in een totaaloverzicht achterin de uitgave verwerkt. Artikelen kunnen zowel in het Duits als in het Engels worden ingeleverd. Mensen die geïnteresseerd zijn en een bijdrage willen leveren moeten dit zo snel mogelijk melden bij Wolfgang Lopau, Kuhstedtermoor 26, D-27442, Gnarrenburg.

Dia-avond te Utrecht

(vrijdag 16 januari)

Op vrijdag 16 januari wordt er een libellen dia-avond gehouden in Utrecht. Er zullen dia's vertoond worden van:

- Slovenië (met o.a. *C. heros*, *C. bidentata*, *S. meridionale*, *C. ornatum*, *C. scitulum*)
- Oostenrijk (o.a. *N. speciosa*, *S. alpestris*, *S. arctica*, *A. caerulea*)
- Zuid-Frankrijk (o.a. *Boyeria irene*)
- Israël (o.a. *Gomphus davidi*, *Epallage fatime*)

Daarnaast kan iedereen zijn eigen vakantie libellen dia's vertonen. De dia-avond begint om 19.30 en wordt gehouden in het projekthuis in Utrecht. Met het openbaar vervoer is dit op de volgende manier te bereiken: Vanaf Utrecht CS bus 5 richting Voordorp (gaat minimaal 4 aal per uur), uitstappen bij halte Simon Bolivarstraat. Daarna de Simon Bolivarstraat inlopen en bij de derde zijstraat rechtsafslaan. Deze straat zo'n twintig meter inlopen totdat je aan de linkerkant een soort van tuinhokje ziet wat naar een parkje leidt. In dit park (de binnenplaats van een woonblok) staat het projekthuis (te herkennen aan het grasdak). De huizen rond het projekthuis zijn de enigste huizen in deze buurt met een rood dak.